

BOJÁR IVÁN ANDRÁS

Mihály jelen van

Szinte blaszfémikus érzés nekrológot írni Ráday Mihályról. Annyira jelen van! Nem is szinte, de a koponyámban hallom jellegzetes szentori baritonját, látom a gesztusait, ahogy az utcán összefutva vagy egy hivatalos találkozáskor némi kérélnelhetetlen felháborodással valamely aktuális városrombolás ellen emeli föl szavát. Most is jól, a körötte állóknál alaposabban informált, véleményének súlya van.

Ráday Mihály tehát jelen van. Mindaz, amit megkezdett, elindított, jelen van akkor is, ha látható: a hazai műemlékvédelem soha ilyen szánalmas, kiszolgáltatott helyzetben nem volt. Elvei sárba vetve, sok-sok éves tapasztalatai, kicsiszolt módszertanai félig-meddig elfeledve, voluntarista döntésekkel átlépve, keresztülhúzva. Szakmai méltósága gyermeketlenül gúgye, fennhéjázó szempontokkal megsemmisítve.

A napokban végignéztam azt az 1979-es, talán délutáni tévébeszélgetést, amelyben *Rapcsányi László* riporter faggat egy fiatal operatőr kollégát. Kíváncsivá tette az akkor már sikeres filmkészítői, televíziós operatőri pályán futó Ráday Mihály különös látószögben született pár perces videóesszéje, amely Budapest karakteres értékeinek pusztulására irányította a nézők figyelmét. Ez az adás volt a később 2010-ig futó adásfolyam, az „Unokáink sem fogják látni” nyitánya: ennek váratlan sikerére kapott Mihály lehetőséget, hogy új, saját műsorral rukkoljon elő.

A mai televíziózás nem ismeri azt a sikert, ami az akkor induló műsorfolyamat övezte. Alkalmanként másfél-kétmillió vagy akár annál is több néző követte, tartalmilag pedig nemhogy távol állt a ma kötelező altesti viccelődések, a hirdetési bevétel reményében mind lejjebb srófolt alpári műsorok színvonaltalanságától, de nem túlzás azt mondani, egy országot, egy nemzetet tanított meg szeretni önmagának gazdagságát. Kultúrát adott, szempontokat, neveket, stílusfogalmakat vezetett be a köz tudatába.

Engem és baráti körömet egész biztosan tanított. Kezdő gimnazistaként minden adása kötelező önkéntes programunk volt, amit aztán másnap alaposan megvitatunk. És biztos vagyok benne nem csak bennünket, de emberek tíz- és százazreit vette rá, hogy a depresszió éveiben az utcát járva ne csupán cipőnk orrát nézzük, de szegjük föl fejünket és vegyük észre, hogy Budapest homlokzatainak, utcáinak látványa mennyi-mennyi érdekességet hordoz, látványuk mennyi örömet okoz.

Ma már nehezen rekonstruálható az a kincstári közöny, IKV-terror, de a civil lakosságra is kiterjedő érzéketlen értetlenség, ami a II. világháború különösen

kegyetlen pusztításai után töredékesen megmaradt épített örökségünk kézműves értékeit övezte. Ahhoz, hogy újra szépek, igaznak, értékesnek tudjuk tekinteni azóta százévesnél öregebbé váló épületeinket, az országnak szüksége volt egy Szemre. Egy tanító látásmódra, amely megmutatta számunkra, hogy mi fontos, mi nem az. Mi köthető beazonosított iparoshoz, tervezőhöz, építőművészhez, és mi az, ami bár megragadó, mesterét ma már hiába próbálnánk nevesíteni.

Mihály két dolgot egészen biztosan forradalmi újítással vezetett be. A historizáló építészet megbecsülését, amivel kapcsolatban akkor még a művészettörténész szakma is ellentmondásosan viselkedett, valamint egy olyan nem egzakt, mégis elkerülhetetlen kategória jogát, amit műemlékesek, művészettörténészek tanulmányaiban hiába keresnénk. És ez a „hangulatos” kifejezés.

Egy kor érzésvilágát, felidézhető atmoszféráit fennmaradó miliók őrzik leginkább. Többnyire épített egységek, amelyeknek párhuzamosan, egymásra reflektáló szempontok szerint keletkezett részletei összeadódnak, és szavak nélkül mesélnek egy mára elsüllyedt kor nemzedékeinek látásmódjáról. Beállítódásairól, igényességéről vagy éppen akkor, a het-

venes évek végén, kínos-fájdalmas érzéketlenségéről.

Ennek a benyomásnak, a „hangulatos” kategóriának a polgárjogát alapozta meg Mihály, ami abban a pillanatban már egy kicsit másról is szólt, mint elmállott, vagy gránátszilánkok miatt megsérült vaktáblák fizikai helyreállításáról. Ebben a szóban már benne volt valami olyan életvágy, ami túlmutatott a kádári rendszeren. Nem fennkölt politikai fogalom volt, de jogaiba visszahelyezve szólt arról, hogy élni, szépen, értelemmel élni, mívesen formált, szép környezetben élni tán jobb, mint igények nélkül, a körülményeknek alávetetten.

A frissen induló adással Mihály – semmi kétségünk nem lehetett akkor, – Don Quijote-i reménytelenségű szemelvényharcba fogott. Nem nélkülözötte a hősiességet, de aligha gondolhatta bárki, hogy bő negyven évvel később az immár lezáruló életművet mint páratlanul sikeres, eredményes pályát fogjuk méltatni. Sem őbenne egy szál magában, sem ma gunkban, az akkori magyar társadalomban nem bízhattunk.

Akkor is jogosan értékeljük ezt a különleges életművet, ha Ráday Mihálynak élete utolsó évtizedében sajnos volt oka csalódottságot megélnie. Három évtize-

de meghatározóan fontos műsorát nevenincs percemberek megszüntették, s ha nem is személyükben, de minőségükben ugyanők rontottak rá a nemzetünk kincseit óvó műemlékvédelemre is. Felújítás címén műmúltat kreáló abszurd Disneyland építészet lett a kurzus, védendő művek helyett álműemlékek operett-díszleteit forszírozzák. Nagyon távol van már mindez attól, amiért a fiatal operatőr felemelte a szavát. Új kor, új és másféle harcmódot kívánó küzdelmek ébredtek. A széles nyilvánosság számára talán utolsó kiállása – s milyen megtisztelő: ebben megint egy oldalon állhattunk – Mihály határozott véleménynyilvánítása volt a Wichmann kocsmá épülete, a hajdan ott működött kártyakészítő műhely megóvása mellett. A Kazinczy utcai ház önmagában nem hordoz kiemelkedő értéket, ám léptéke – érvelt fontossága mellett Mihály – még őrzí a 19. század vége, 20. század eleje Budapestjének jellegzetes, mára szinte eltűnt épülettípusát, urbanisztikai karakterét. Kultúrtörténeti vonatkozása, de akár a legendás kocsmá legendás tulajdonosának kultusza miatt is megérdemli, hogy ne essen egy korszerű fejlesztésnek stilizált üzleti vállalkozás áldozatává.

S van itt még egy motívum, amit az imént nem soroltam fel, s amelynek központi jelentősége volt Mihály kutatásaiban. Az emberek. Bár azt mondhatnánk, ő a holt vagy félholt épületek, tárgyak feltámasztásának mestere volt, történeteiből soha nem hiányoztak a hősök, hőscsökkék, évtizedek óta elfeledett, de általa felkutatott szereplők. Iparosok, háztulajdonosok, kávéházasok, katonák és írók, Budapest falaiiba költözött múltjának egykor aktív résztvevői.

Annak, amit Mihály örököül hagyott, nyomait természetesen megtaláljuk számos, saját fotóival illusztrált kötetében. Erősen bízom benne, hogy adásairól megőrzött saját archívumot, s így az nem került a Magyar Televízió páratlanul értékes örökségével együtt bizonytalan helyzetbe. Legjelentősebb hatását azonban abban látom, hogy mostanra kikerülhetetlen és fontos, hasznos gondolati paneleket ültetett el tömegek fejében. Beültette, s azok kitörölhetetlenül ottmaradtak.

Igazi szellemi vezető volt. Hozzá kötöm annak az attitűdnek az elmélyülését, amit korábban némileg korholólag állapítottam meg, hogy nálunk él a világ legkonzervatívabb progresszív értelmisége. Mihály konzervativizmusa azonban valóban előremutató volt, ha nem az építészeti modernitás vagy a radikális városformáló koncepciók pártolása terén, de abban, ahogy a kompromittálódott kádári modernizáció a történelmi és történeti értékeinkkel bánt. Biztos pozíciót foglalt el a közéletben, olyan határjelölő pontot, amely minden más szempont megmértésének alapját képezte. S Mihály tudta ezt, miként azt is, hogy kell valaki, aki ezt a konzervatív értékrendszert konzekvensen fenntartja.

Egyik legfontosabb öröksége személyesen a számomra, ahogy felfestette az intakt, érintetlen 19. század végi építészeti egység kiemelkedő értékét. Budapestet a reneszánsz Firenzéhez hasonlította, s valóban, most hogy házaink bő száz-százhusz-százötven évesekké váltak, a rajtuk megülő történelmi hímpor egyre inkább mutatja az idővel nemesedés, klasszicizálódás folyamatát. Azt, hogy egyszer tényleg Budapest lesz a 19. század Firenzeje, nagyszabású, ritka urbanisztikai kompozíció.

Sok esetben Mihály építészettel, városépítészettel, műemlékmegőrzéssel kapcsolatos hatását, eredményeit értékeljük, holott páratlanul eruptív teremtő ereje mintegy mellékesen létrehozott egy olyan operatóri életművet is, amivel más önmagában boldog, büszke lehetne. Bőven a mesefilm célcsoport korosztályá-

hoz tartoztam még, amikor végigfényképezte a Keménykalap és krumpliorr részeit. Emlékeim szerint a magyar tévé üzletileg is egyik legsikeresebb vállalkozása volt a Világ metrói című sorozat, amelyet az akkor még létező állami vállalat sokfelé tudott értékesíteni.

És van még egy nagyon fontos, önmagán túlmutató jelentőségű hatása, pályája Mihálynak. Ez a civil mozgalmári szerepkör, amelyben a pangó kádárizmus éveiben mutatott elképesztő innovativitást. Kifogástalan és megkérdőjelezhetetlen demokrata volt egy diktatúrában, s ugyanez maradt a demokrácia, majd az ilyen-olyan jelzőkkel értelmezhető furcsa jelenkorban is. Tagadhatatlan, hogy példaadása a teljes értékűnek vehető demokrácia rövid két évtizedében szintén jelentős hatást gyakorolt. Rám is, nem leplezhetem. Civilnek lenni, az ő működésében végképp, annyit tesz, hogy aktív vagy, cselekvő, alkotó, minden szereplőt komolyan és tekintetbe veszel. Megegyezésre törekszel. Még aki első lépésben az ügyeddel szemben ellenérdekűnek, közömbösnek hat, őt is lassanként

bevonod, nyakára jársz, apránként hozzászoktatod, idővel hozzápuhítod a témához. Majd megegyezel vele. Tudnod kell szóba állni a tőled távoli ízlésű, világlátású szereplőkkel, ha legalább egy kérdésben azonosan tudtok ítélni. A mainál szelídebb, de máris székértáborokra szakadó közéletben ezért volt példaértékű Mihálynak és *Katona Tamás* történésznek, az I. kerület egykori polgármesterének együttműködése a kilencvenes években, nemcsak a '48 örökségét feldolgozó tv-adásaikban, de *Kovács J.* honvéd kultuszának ápolásában is.

Nem szeretném lexikonszócikk módjára itt felsorolni, mennyi eredményt ért el Mihály a Lánchídtól az Andrássy úti kandeláberek át a Gresham-palota új-jászületéséig, csupán egyetlen estére szeretnék visszaemlékezni, amit afféle történelmi igazságtevő pillanatnak éltem

meg: s ez a Centrál kávéház újrainyitásának éjszakája volt. Mihálynak akörül is fontos katalizáló, kreatív szerep jutott. Azon az éjjelen, amikor Ráday Mihály is felszólalt, úgy éreztem, Magyarország tényleg hazaért, megérkezett az európai demokráciába, frissen tehetőssé váló üzleti szereplői pedig azt cselekszik, ami a leghelyesebb: jó tanácsadókra (az esetben Mihályra) hallgatva magasba emelik közös hazánkat.

Nem így történt. Most azonban Ráday Mihály kiemelkedően aktív évtizedeiből mégis az előrevivő elemeket hangsúlyozom. Hisz személyében arra nyújtott példát, hogy nincs rezsim, hatalmi érdekkör, amellyel ne lehetne, ne kellene eltökélt céljainkért küzdeni, s ne lehetne jelentős eredményeket elérni.

Ez a mérgelődő, dörmögő, olykor haragos, komoly férfi, végiggondolva életének főbb motívumait, a legjobb értelemben vett gyermeki hittel, lelkesedéssel és elszántsággal képviselte a meggyőződése szerinti legjobb ügyeket. Ezt a képességét érdemes ellesni, elsajátítani, fejleszteni magunkban, hogy valaha megközelítőleg méltóvá legyünk hozzá.

Ahhoz, hogy e törekvésnek legyen egyszer formális intézménye is a jövőben, ha szabad ilyet, a magam részéről kezdeményezném, hogy hozzunk létre egy Ráday Mihály-díjat, amely az ő szellemében aktív városvédők kiemelkedő életműveire irányítaná a lámpást. Főváros? Kormány? Civil szervezetek külön vagy összefogva? Sokan, kiváló városvédők, lokálpatrióták, művelődés- és helytörténészek, hagyományőrzők működnek ma is, akár a Nagy Budapest Törzsasztal társaságában, akár a Városvédő Egyesület környékén, de talán vidéki településeken, határon túl is, akik kiemelkedő életművel lehetnének érdemesültek egy efféle, Mihályhoz mért rangú városvédő díjra.

Köszönjük hát, Kedves Mihály, hogy itt voltál nekünk magyaroknak, budapestieknek, itt voltál mint sikeres küzdő, mint a műveltség, a tudás, a folyamatos tanulás példája. Mint öntudatos hazafi és széles látókörű, alkotó értelmiségi. Emlékedet megőrizzük. Isten véled. Nyugodj békében.